

НАСТАВА

Миомир ДАШИЌ

ИСТОРИЈАТА КАКО ПРЕДМЕТ*

Историјата како предмет во нашиот систем на образование треба да го добие местото што неа како на фундаментална општествена наука ѝ припаѓа.

На почетокот дозволете ми да изразам благодарност на Претседателството на Сојузната конференција на ССРНЈ во името на Сојузот на историчарите на Југославија и во свое лично име, што најпосле (а нашиот народ вели поарно некогаш отколку никогаш) го стави на дневен ред на овие свои тела барањето на Сојузот на историчарите на Југославија да се разгледа неповолната положба и местото на наставата по историја во нашиот образовно-воспитен систем, пред сè во основното образование и училиштата за усмерено образование.

Сојузот на историчарите на Југославија од СК ССРНЈ, односно од овој собир и расправата што овде ќе се води, очекува не само општествено-политичка поддршка за своите ставови туку и повеќе од тоа: јасни препораки и конкретни заклучоци што побрзо да се измени сегашниот неповолен третман на историјата како наставен предмет во нашиот образовен систем. Ако тоа и не биде можно прецизно да се дефинира на овој собир, уверени сме дека тоа треба наскоро да го сторат највисоките органи на ССРНЈ. Бидејќи прашањето на наставата по историја, па и на целата група општообразовни предмети, не е и не може да биде работа за која ќе се залагаат само

* Уводно излагање на претседателот на Сојузот на историчарите на Југославија на заедничката седница на Секцијата на образование, наука и техничка култура и Секцијата за култура и уметност на СК ССРНЈ на Југославија, одржана на 10. јуни 1985 година во Белград.

професионалните асоцијации, стручните и научните институции, туку тоа е и во најширока смисла општествено-политичко прашање од значење за културното издигнување и идејното усмерување на младината во нашата земја.

I

Расправите што особено последните години се водени, а и сега се водат, не само во кругот на стручната туку и во пошироката јавност, јасно покажаа (и покажуваат) дека интересот на нашето општество за развојот на историографијата и историографската мисла е огромен. Тоа потврдува дека историската наука претставува посебно значајна општествена појава и дека всушност историската наука и историското образование и воспитување претставуваат дел од самоуправното општество, бидејќи се битен елемент на субјектот и на објектот — неговата свест.

Нема потреба посебно да зборуваме за значењето и улогата на историската наука и нејзиниот придонес во формирањето и обликувањето на историската свест. Сметаме дека тоа значење е за сите доволно познато. Меѓутоа, сепак се има впечаток дека не е доволно јасно: колку нашата научна и воннаучна историографска мисла и традиција се одразува и манифестира врз формирањето на историската свест на младите поколенија, пред сè колкаво е нивното учество во формирањето на идејните погледи на училишната младина. Значи, за нас е многу побитно да согледаме: како и колку ја усмеруваме и обликуваме историската свест кај училишниот подмладок низ системот на образование и воспитување, низ наставата по историја. Затоа треба да се позанимаваме со барањето одговор на прашањето: каква е наставата по историја во училиштата и какво место и статус ѝ е дадено во вкупниот воспитно-образовен систем. Сметаме дека тоа прашање завлегува во суштината на образованието и идејното воспитување, проблем на кој историчарите и останатите творци и педагошки работници укажуваа во сите расправи за наставата по историја. Затоа ќе се обидеме да кажеме нешто за тоа прашање, кое според нашето уверување, е неоправдано ставено на периферијата на интересирањето на нашето општество и неговите општествено-политички организации, свесни на фактот дека со тоа само укажуваме на некои аспекти и проблеми на историското образование и воспитување на младите генерации кај нас.

Познат е фактот дека историската свест постоела и постои, дека настанувала и настанува независно од историската наука и научна мисла, од историографијата. Меѓутоа, знаеме дека делата, трудовите и на воннаучната и на научната исто-

риографија претставуваат силен извор на историската свест. Дури, познато е и тоа дека воннаучната историска свест претставува и поголем и повлијателен дел на историската свест, дека е таа поширок, поим во однос на историската наука, дека таа ја изразува духовната клима на едно време, дека е испреплетена со општите идеолошки прилики и другите настани во времето од кое ги презема и емитува своите претстави за минатото. Го оставаме настрана засега одговорот на прашањето: колкаво е влијанието на мемоарско-публицистичката литература и на другите написи врз формирањето на историската свест на младите и колку таа воннаучна мисла е во фокусот на нашето време, колку таа има значајно место во создавањето духовна клима. Се добива впечаток, а тоа не треба да се смета за природно, дека воннаучната историска свест има доминантен простор за развој и делување врз формирањето на историската свест на вкупното население, дека во таа смисла стои пред историската наука. Изворите на историската свест се различни, а историската наука претставува само еден од тие извори. Значи, има многу повеќе извори на историската свест кои настануваат надвор од доменот на историската наука. Треба да се истакне дека за формирањето на историската свест, за историскиот начин на мислење, не била пресудна ниту во минатото, а не е ни денес, тенденцијата за сознанија кои се темелат врз утврдени факти, односно вистини. Воопшто речено, историската свест ја сочинуваат „разни претстави кои се во прв ред засновани или на осмислување на интересите или се искажувања на ирационалното, а дури во втор ред се темелат врз вистини или сознанија“.

Меѓутоа, во денешно време, со оглед на напредокот на историската наука, вистините и сознанијата добиваат истакнато место, иако сепак не и одлучувачко (пресудно) во формирањето на историската свест. Така и во ова наше време историската свест има повеќе и квалитетно различни изворишта. Нема сомневање дека историската наука, значи, научната историографија, со своите резултати постанува таков квалитетен извор за формирање на историската свест. Затоа е и единствено исправно настојувањето историската наука, со својата огромна ризница на знаења за развитокот на општеството, да претставува темел, фундамент за формирањето на свесниот однос не само спрема минатото, туку и да придонесува за сознанието дека тоа минато може да се надминува, дека современоста настанала врз основа на негација на минатото и дека во современоста можат да се откријат сознанијата за идниот развој.

Историското искуство покажува дека историската свест во својот развиток се манифестирала низ две тенденции: една-та влечела напред, тежнела кон унапредување и збогатување

на свеста, а втората влечела назад, водела кон дезинтеграција на историската свест. Би бил потребен поголем простор овие две тенденции во развојот на историската свест, чиј развој бил условен и сеуште се условува од разни општествени фактори, поцелосно да се објаснат. Но со оглед на карактерот на овој собир, на неговиот состав, не наоѓаме за потребно дека тоа би било неопходно да се стори.

Уверени сме дека е поважно да се постави прашањето: дали нашиот систем на образование и воспитување пружа доволно можности, дали го обезбедува потребниот простор училишниот подмладок да го добие неопходното историско образование и да формира историска свест која стручно и идејно би одговарала на барањата и потребите на нашето самоуправно социјалистичко општество. Дали ние сите сме сториле доволно, пред сè низ историските наставни содржини, да се унапредува, збогатува и рационализира историската свест и со тоа да се придонесува кон задоволување на општествените потреби? Дали наставата по историја во нашите наставни планови и програми има соодветно место кое на овој предмет му припаѓа со оглед на неговото општествено значење и потребите? Дали низ наставата по историја обезбедуваме младината, како во основното така и во средното образование, на квалитетен начин да биде информирана за сите значајни општествени појави, процеси, настани и феномени? Колку наставата по историја е во состојба да ги отстрани митологизираните и митските историски претстави од свеста на младите, да укаже на историските заблуди, без оглед дали корените им се во подалечното или поблиското минато; колку и како врз основа на резултатите од историографијата во наставниот процес се расправа за научното и колку и како се помага на младите да го сфатат тоа што е од ненаучна природа, да ја определат неговата вистинска вредност (доколку ја има), или да ја оспорат или отфрлат? Колку и како наставата по историја со својата содржина придонесува за правилното толкување на минатото, а ненаучните сознанија, кои често пати претставуваат погодно средство за идеолошки манипулации со учениците, да бидат отфрлени?

На овие и уште многу други прашања кои можат да бидат поставени во врска со формирањето на историската свест кај младите, тешко е да бидат дадени целосни и потполни одговори. Сепак, може аргументирано да се тврди дека положбата и местото на предметот историја во нашиот образовен систем се незадоволувачки (историчарите и не само тие, ги оценуваат како крајно критични, кога станува збор за средното образование) и дека не одговараат на научните и идејните барања ниту на нашето време, ниту на југословенското самоуправно социјалистичко општество.

Во последните десетина години кај нас доста често се водени расправи за историјата, за историската наука и историската свест, за местото и улогата на историјата како наставен предмет во воспитанието и образованието на младите. Сите тие расправи покажаа дека постои целосно незадоволство од местото и положбата на наставата по историја во системот на воспитување и образование. Своето незадоволство гласно го изразуваат како универзитетските професори така и професорите и наставниците во средните и основните училишта, и тоа не само историчарите. Особено се упатени критики на концепцијата и содржинската определеност на наставата по историја во средното реформирано (насочено) образование, во кое е очигледно дека некои реформски решенија не само што не ги даваат очекуваните ефекти, туку според доста елементи претставуваат и определено враќање назад.

Уште на VII конгрес на историчарите на Југославија (1977 година во Нови Сад) во заклучоците и конгресната резолуција е укажано за неповолната положба на наставата по историја во основното и средното образование во сите наши републики и покраини. И од трибината на последните пет симпозиуми за наставата по историја е упатувана аргументирана критика од страна на историчарите за тоа што на историјата како наставен предмет од фундаментално значење за хуманистичкото образование и воспитување на младите ѝ е дадено маргинално место во наставните планови и програми во основното и средното реформирано образование. И последниот, Осмиот конгрес на историчарите на Југославија (одржан во октомври 1983 година во Арангеловац) едногласно констатира дека наставата по историја е потисната на маргините на образованието и воспитувањето и дека тоа има за последица дефицитарност во сестраното образование и воспитување на учениците.

И во текот на работата на научниот собир „Недела на марксистички расправи“ одржан во Неум од 4 до 9 февруари 1985 година, чиј организатор беше Центарот за општествени истражувања на ЦК СКЈ, а чија основна тема беше „Марксистички заснованата историска наука во образованието“ се расправаше, покрај другото и за неопходната потреба за подобрување на незавидната положба на наставата по историја во основното и средното образование. Имено, собирот во Неум, во присуство на највисоки функционери на Сојузот на комунистите на Југославија повтори некои поранешни пораки и апели на највисоките стручни тела на Сојузот на историчарите на Југославија и бараше Претседателството на

ЦК СКЈ на „адекватен начин да го разгледа прашањето за положбата на наставата по историја во нашиот систем на образование“.

Потоа по барање на претставниците на Сојузот на историчарите на Југославија во Сојузната конференција на ССРНЈ, на 27. март 1985 година се одржани разговори со највисоките функционери на оваа општествено-политичка организација за актуелните прашања од работата и делувањето на Сојузот на историчарите, па покрај другото, стана збор и за положбата на наставата по историја во нашиот образовен систем. Во таа прилика е договорено Сојузот на историчарите во писмена форма да ги достави своитевидувања, оценки и ставови за проблемите околу наставата по историја и да даде конкретни предлози како да се разреши ова прашање во Југославија. Третата конференција на Сојузот на историчарите на Југославија, на својата седница одржана на 2. април 1985 година, исто така повторно се занимаваше со анализата на состојбата и положбата на наставата по историја во Југославија и своите ставови и предлози за тоа како би требало да се реши ова важно општествено, стручно и педагошко прашање, ги формулира во писмото до СК ССРНЈ кое послужи како повод за организирање расправа по овој проблем.

Меѓутоа, треба да се истакне дека ехото на сите досегашни аргументирани предупредувања и пораки на Сојузот на историчарите за крајно неповолниот статус на наставата по историја во нашиот образовен систем, се одбиваше од тврдиот ѕид на администрацијата и кабинетите на сите останати субјекти, како што тоа го потврдува и праксата, кои пребрзо донесоа одлуки за спроведување реформи во средното образование и придонесот за сегашниот разединет систем на образование, односно наместо единствен да се создадат осум напоредни системи на образование во Југославија.

Значи, кога станува збор за местото и положбата на наставата по историја, состојбата не само то не е изменета ниту подобрена и покрај сите пораки и апели на Сојузот на историчарите на Југославија, туку има тенденција на натамошно потиснување на овој предмет на маргините на образованието и воспитанието, без оглед на тоа што на сите ни е познато дека токму наставата по историја има исклучително важно влијание врз формирањето правилен поглед на светот на младите, на нивното општокултурно образование што им помогнува да се ослободуваат од наследените заблуди за минатото, што придонесува за формирањето на нивната историска свест и развивање на уверувањето за нужноста од менувањето на светот. Затоа, дојден е крајно критичниот момент сите надлежни субјекти во оваа земја да ги преземат неопходните мерки како би се подобрила положбата на предметот историја во системот на образование-

то. Бидејќи, просторот за изучување на историјата, особено во средното образование и натаму несфатливо се стеснува и се сведува на мерка во која сигурно не ќе можат да се оствараат основите цели и задачи на овој предмет.

Со преминување на реформа на образованието, чии интенции и историчарите во Југославија сесрдно ги поддржуваат, се случи неоправдано да дојде до потиснување и запоставување на наставата по историја на средниот степен на образованието. Тоа е видливо и од бројот на часовите што му се доделени на овој предмет во средните училишта. Имено, од некогашните 12 часа, колку што беше овој предмет изучуван неделно во текот на школувањето во гимназиите и учителските школи, или најмалку по 6 часа во останатите средни училишта, односно по 4 часа во некогашните училишта за ученици во стопанството — наставата по овој предмет е сведена на само 4 часа неделно и тоа по 2 во I и II година, дури со тенденција за натамошно намалување на овој број часови во одделни републики. Со еден збор, историјата без било каква научна или педагошка анализа и основа, едноставно е потисната од поранешното место на многу поспоредно во сегашниот образовен систем.

Во така стеснети услови со два часа неделно настава по историја и со крајно редуцирани историски содржини, кои се изучуваат во првите две години (подготвителна фаза) на средното усмерено образование, сигурно е дека учениците не можат да ги совладаат ниту основните, неопходни познавања од областа на историјата, а не може да стане збор за некакво подлабоко завлегување во историските процеси и стекнување на потребните знаења за животот. Како да се заборава дека без солидно познавање на историските процеси, без јасно познавање на минатото на својот и на сите југословенски народи и народности, без историска свест за општите општествени текови, младите не се во состојба темелно да ги совладаат и овладеат ниту со содржините на останатите предмети од областа на општествените науки. Заснована врз историско-материјалистичкиот пристап, наставата по историја има за цел на учениците да им ги објасни законитостите на развојот на општеството, па и да им ја открие визијата на утрешнината. Нема потреба да докажуваме колку важна улога има историјата во формирањето на идејните погледи на младите луѓе и колку таа може да придонесе за нивното определување кон прогресивното. Во оценка на незадоволувачката состојба на сегашното историско образование и воспитание на училишната младина, Претседателството на Сојузот на историчарите на Југославија во апелот од 11 декември 1983 година, упатен до претседателот на СК ССРНЈ, до претседателот на ЦК СКЈ и до другите општествено-политички, државни и самоуправни органи надлежни за образованието и воспитанието во Р/П, покрај ос-

танатото вели: „Очигледно е дека во сегашниот систем на образование таквите цели не можат да бидат остварени, бидејќи програмите по историја имаат во основа информативен карактер и не пружаат доволно простор и можности за согледување и сознавање на историските законитости. Таквата програмска основа е неприфатлива бидејќи не може да послужи како појдовна основа за целосно општествено образование. Резултатите остварени во наставата по историја по воведувањето на новиот систем, укажуваат на голема површност во познавањата на историскиот развој на нашите народи и народности, вклучувајќи ја и нивната историја, што може да има и несакани политички димензии во нашата повеќенационална заедница“.

Нема аргументи со кои би можело да се оправда и брани натамошното егзистирање на планот и програмата кои пропитуваат историското воспитување и образование да завршуваат во втората година на средните училишта, а во втората фаза на усмереното образование само 5—7% од средношколците да изучуваат дел од историското градиво.

III

Поаѓајќи од потребата и неопходноста за усогласување на системот на образование со потребите на нашето самоуправно социјалистичко општество, па според тоа и со потребите на реформата на средното образование, југословенските историчари сметаат дека под формата на реформа на образованието апсолутно не можат да бидат прифатени и толерирани штетните решенија како што е тоа со драстичното намалување на обемот на изучувањето на историјата во средното реформирано образование. Имено, кога е промовирана реформата на средното образование, една од нејзините оправдани интенции се сведуваше на оправданото отстранување на историцизмот од наставата воопшто. Меѓутоа, во натамошната разработка на концептот на реформата односно во нејзиното спроведување во живот, тоа барање е очигледно погрешно, или благо речено еднострано сфатено, во поглед на историјата и нејзиното место и улога во процесот на воспитанието и образованието, па под плаштот на отстранувањето на историцизмот се пристапи кон радикално намалување на бројот на часовите и механичко стеснување на историските содржини. При тоа како да се заборава дека историјата како наставен предмет ја дава основата на марксистичкото образование, дека наставата по историја со толкувањето на минатото и сегашноста во животот на секој народ, нација или народност има огромна моќ на влијание врз младите поколенија во нивното сфаќање на светот и определувањето на сопствениот поглед и однос кон тој свет.

Јазикот на историјата претставува јазик на автентично кажување за минатото, за тоа што сме биле, но и за тоа што сме сега, па и за тоа што сакаме да бидеме. Историјата претставува свест за минатото, но како дел од современоста таа во себе го носи и содржи и третиот темпорален елемент — иднината. И токму целта на историската наука и наставата по историја заснована врз научната историографија, е да го оживее, објасни, обнови и реконструира тоа минато на што е можно пообјективен начин. Со други зборови, учејќи ја историјата младите доаѓаат до сознанија не само за минатото, туку и до сознанија кои се неразделно поврзани со животната општествена пракса на времето во кое живееме. Оттаму може да тврдиме дека погледот на свет и марксистичкиот природ на толкувањето на историјата, претставуваат идејна основа за разбирање на современите процеси, за општествената пракса. Според тоа, историјата претставува наука која има активистички карактер. Тоа не значи дека историјата „од аспект на современите потреби, се претвора себе си во трибунал, правосуден орган на минатото, кој пресудува, ослободува и рехабилитира“. Под поимот „историја“ го подразбираме минатото и тој тоа и го означува, но во исто време историјата значи и сфатено „општество во сите времиња“. „Историјата значи општество во постојано менување и траење; таа претставува човеково минато, или човеково денес и човеково утре“. Сегашноста е последица од минатото, а во исто време и причина за иднината, основа за иднината. Со еден збор, историјата подразбира дека *сегашноста* започнала во минатото, а *иднината* почнува во *денешницата*.

Вака определена и изразена историската свест би морала да претставува дел од образованието и воспитанието на младите во нашите училишта. Само така сфатена историјата, како предмет и „историска свест“, чие значење не би смеело да се исцрпува со тоа под тој поим да подразбираме само „свест“ за минатото — исклучително и посебно може да придонесе за формирањето на идејните ставови на учениците и нивното определување за тоа што е напредно. Југословенските историчари се единствени во оценката „дека во сегашниот систем на образование таквите цели не можат да се остварат, бидејќи програмите по историја имаат главно информативен карактер, и не пружаат доволно можности за согледување на историските законитости“. Сведена на информации од елементарно значење, таквата програмска основа на наставата по историја е неприфатлива и од научен и идеен аспект, бидејќи не пружа основа за целосно хуманитарно образование. Резултатите од наставата по историја од година во година се сè послаби: на квалификационите испити на факултетите и вишите школи, средношколците покажуваат површни знаења, нивното ниво на историска култура и свест се незадоволителни, а особено е оскудно познавањето на историскиот развој воопшто. Учениците доста по-

вршно ги познаваат и историите на нашите народи и народности вклучувајќи го и најновото историско минато, што може да има далекусежни и политички последици или пак веќе ги има во нашата повеќенационална општествено-политичка и државна заедница. Истражувањата и анализите на стекнатите знаења врз основа на сегашните програми по историја за заедничките основи на средното образование, спроведени со испитување преку едноставна постапка со поставување прашања на учениците и добиените одговори на нив, зборуваат дека образовните и воспитните резултати, односно нивото на ученичките знаења е многу ниско, дури загрижувачко.

Тоа е и разбирливо кога се знае дека историјата, освен во неколку струки, воопшто не се изучува во третата и четвртата година на усмереното образование, значи на возраста од 16 до 19 години која е оптимална за интелектуално сфаќање и разбирање на националната и општествената свест, во возраста кога ученикот е најспособен да ја сфати суштината на сложените историски појави, процеси и феномени, пред сè оние кои се од битно значење за согледувањето на југословенството. Нашата земја е скоро единствена во Европа, а единствена меѓу социјалистичките земји чии ученици не изучуваат историја во завршните години на средните училишта. Се поставува прашањето, дали нашето општество може и понатаму да ја толерира таквата состојба? Сметаме дека е дојдено крајно време да се пристапи кон менување на таквата состојба и тоа без одлагање.

IV

Историчарите од Југославија не можат да бидат одговорни за неповолната состојба на наставата по историја во нашите училишта. Тие повеќе години јасно и гласно ги жигосуваат ваквите и некои други појави на криза на нашето образование и во системот на воспитание. Југословенските историчари не се однесуваат рамнодушно спрема таквите појави, не го гледаат само од својот стручен аспект, иако и како научници и како толкувачи на историјата одамна се ставени на периферијата и ретко кој ги прашува дури и за прашања за кои се најповикани да дадат стручни решенија и одговори. Сепак може да им служи како утеха фактот што со години преку своите пораки и заклучоци ги вознемируваа субјектите кои лесноумно ги донесуваа одлуките за образовниот и воспитниот систем каков што денес го имаме, систем на кој никој во светот не може да ни завиди, што бараат да се менува тоа што не е добро и што не е во ред не само во основите на историското образование и воспитание на младите. За историчарите од нашата земја не би можело да се рече дека со години вртеле грб на проблемите кои го придружуваа и го придружуваат нашето опште-

ство, нашиот развој. Тие во огромното мнозинство се определени за револуцијата и социјалистичкото општество на кое му припаѓаат како луѓе, творци и воспитувачи. Тие не аплаудираа ниту го одобруваа тоа што се наметнуваше од разни центри на моќта, уште помалку сето тоа го гледаа или го примаа рамнодушно. Југословенските историчари од своите научни и стручни трибини секогаш се огласуваа со аргументирана критика, искажувајќи ја својата несогласност и со целокупната негативна пракса и резултатите што од почетокот ги дава реформата на средното образование. Го правеа тоа од обврска кон општеството и времето во кое живеат и работат.

Меѓутоа, ниту нашиот Сојуз на историчарите на Југославија, а особено некои негови делови, не можат да бидат целосно ослободени од одговорноста што во судирот и соочувањата со класното и националното, дозволувале без подигнат глас и борбено, во името на науката што треба да ја развиваат и унапредуваат, па дури и во наставата по историја, на место да превагнат теснонационалните сфаќања и интереси, не можат да бидат лишени од одговорноста што без предупредувачка критика дозволиле поединци марксистичкиот научен пристап во истражувањето и толкувањето на минатото често пати да го заменуваат со идеологијата на „националните права“. На тој начин овозможиле посебното да стане доминантно во однос на општото, југословенската револуција да се разводнува, а тоа значи и посредно да биде доведена во неизвесност и историската перспектива на Југославија и нејзините народи. Не е мала ниту одговорноста на значителен дел историчари што понекогаш и понекаде останувале понастрана не само при вградувањето на некои исклучиво теснонационални мерила во нашата историографија и нивното преточување во наставата по историја, туку и затоа што поединци придонесувале за продлабочувањето на јазот и границите на духовните вредности на нашите подрачја, што помогнале единственото и неделивото културно наследство стекнувано со векови и тешка мака како заедничка придобивка и заедничка вредност, да се раздвои и ограничи со републички и покраински граници, и на тој начин да се создава пат за воскреснување на националните митови и да се создаваат нови, давајќи им на тој начин во името на историската наука, храна за јакнење на национализмот и создавајќи услови за погрешно воспитување на училишната младина. Дали можат историчарите, посебно во некои средини, да се третираат како чисти и ослободени од национализмот и сепаратизмот, ако се знае дека тие негативни и злонамерни општествени појави претставуваат сопственост на значителен дел од нивните воспитаници? Јасно е дека и тие мора да имаат дел од вината за таквата состојба. И меѓу историчарите има такви кои гласно ги напаѓаат своите колеги што се заложуваат за југословенството, југословенскиот патриотизам и интернацио-

нализам. Тие им префрлуваат дека се протагонисти на унитаризмот, безрезервно и гласно поддржувајќи и објаснувајќи дека е најбитно тоа што води кон јакнење на републичкиот и покраинскиот егатаизам, самонационалниот интерес и на тој начин создаваат свест за потребата од тотално разграничување, затворање во националните граници, во културен сепаратизам.

Југословенскиот патриотизам — таа историска категорија на чувство на сродност и блискост на сите југословенски народи и народности, стекнато во долгогодишната борба на сите против туѓинците, завојувачите — скоро да е отфрлен и прогласен за архаично чувство и историска свест. Во одделни средини, на жалост, па дури и во училиштата, за југословенскиот патриотизам се зборува и пишува како за неисториска и измислена категорија, вештачка творевина или пак едноставно се прогласува за унитаристички дух. И категоријата братство и единство, значајна придобивка на југословенската револуција, неоправдано сè повеќе се заменува со поимот заедништво, со што на определен начин се намалува и значењето на револуцијата во која настана и оваа категорија и новата авнојска Југославија како епохално историски дело. Наместо афирмирање на трајните историски вредности, позитивните јунаци, феномени и појави од нашето минато и критичкото анализирање на сè што ги следело историските текови на ова наше немирно поднебје, со површното толкување на историјата се придонесува кај младите поколенија да се создаваат митови за смислени и измислени национални херои, јунаци и водачи, се наметнува свест за препознавање на сегашните и идните величини, иако тие историски воопшто не го заслужуваат таквото место.

Кон што води разбивањето на единствениот југословенски систем на образование, гледано пред сè низ наставата по историја, и какво дефектно образование и воспитание стекнуваат младите, најдобро покажа истражувањето за југословенското заедништво во содржината на учебниците по историја за I и II година на заедничките основи на усмереното образование. Имено, тоа истражување, што го спроведоа одделенијата за историја при филозофските факултети во Белград и Загреб, во организација на Центарот за општествени истражувања на ЦК СКЈ, релјефно покажа дека има сосема малку од градивото кое зборува за заедничките историски врски и односи, за заедничките социјални, политички, економски и културни придобивки и вредности кои претставувале основа за заедничкото живеење и борба за опстанок на нашите народи на овој простор и кои и денес претставуваат трајни придобивки од значење за историската перспектива. Загрижувачки е колку во некои програмски содржини од историјата е потиснато тоа што претставува општо, колку тие содржини не им ги отвораат погледите на младите повеќе од она што претставува свое, дома-

шно, или колку е запоставена историјата на малиот човек, на народот, класните борби и колку, од друга страна, се инсистира на архаичното сфаќање на минатото и културата.

Сето тоа зборува дека ниту ние историчарите, без оглед што не се согласуваме со ваквиот концепт на наставата по историја во нашите училишта, не сме до крај со чисти раце. Навистина, можеби сме помалку виновни за сè што се случуваше и што се случува во системот на образованието, односно што наставата по историја се наоѓа во крајно неповолна положба. Сепак нашата одговорност би била во тоа што без потребната борбеност и упорност застануваме пред вратите на просветната и другата бирократија и што се обидуваме само со апели и пораки да влијаеме за менувањето на неповолниот статус на наставата по историја. Сојузот на историчарите на Југославија и сите републички и покраински сојузи и друштва на историчарите беа должни поодлучно и поалармантно да го постават прашањето за одговорност пред југословенската општествена јавност на субјектите кои го усмеруваат и креираат системот на образование, кои непосредно се одговорни за него.

Но од друга страна, се поставува и прашањето зошто субјективниот фактор во нашата земја затаил и дозволил токму во ова наше бурно и сложено време нашата младина, а неа во огромниот дел ја сочинува училишната младина, да биде препуштена на спонтано формирање на историската свест, повеќе одошто под влијанието на училиштето и интелектуалната средина. Субјективниот фактор не може да биде ослободен од одговорноста зошто е дојдено до таквата состојба. Формирањето на историската свест може да тече и тече спонтано, но целта на училиштето е, посебно низ наставата по историја, врз основа на научните историографски резултати да ја формира и организирано да ја создава историската свест на младите поколенија. А веќе нагласивме како стојат работите околу наставата по историја и како таа неоправдано, вон научните критериуми (а сметаме и без зрело идејно расудување), во наставните планови и програми, посебно на вториот степен на образованието, е редуцирана на мал број часови и содржински е сведена на недозволено ниво на штура информација, што за младите генерации има несогледливи образовни и идејно-политички последици. Во таквите услови не треба да не чуди и тоа што своевидниот шунд во историографијата, воннаучната историографска литература, публицистиката, фелтонистиката па и мемоарите — кои дефектно, еднострано и тенденциозно го прикажуваат нашето историско минато, НОБ и револуцијата во Југославија, се наоѓаат во значителна експанзија, „што во пошироката општествена јавност, во народот, а посебно во редовите на младината“ создаваат „впечаток и раширено уверување дека досега скоро и да не ја знаеле правата вистина, дека официјално наместо историската наука се наметнувала ха-

гиографијата, па сè до заклучоците дека револуцијата или не се случила или дека воопшто и немало револуција, бидејќи, ете, навлеговме во беспаке...“ и слични тешкотии. Сметаме дека во потиснувањето на ваквите елементи кои влијаат за стихиско формирање на историската свест и во борбата против идејно неприфатливите гледишта кои доминираат во воннаучната историографија, еден од излезите е во појасното согледување на местото и улогата на наставата по историја и менувањето на нејзиното сегашно место во нашиот систем на образование и воспитание.

V

Едноставно речено, крајно е време СКЈ како идејно водечка сила на нашето социјалистичко општество и ССРНЈ како непосредно одговорен субјект да ги согледаат и проценат сите пропусти и недостатоци настанати во нашиот образовно-воспитен систем и да се ангажираат на наставата по историја да ѝ се врати местото во системот на образованието што таа го имаше пред реформата и кое неа, како на фундаментална општествена наука ѝ припаѓа. Таа, историјата, е и мора да биде темел на марксистичкото образование на новите поколенија и на формирањето на нивната историска свест. Во оваа прилика би сакал да потсетам на познатата Марксова мисла за историјата како една единствена наука, која ја означил како фундаментална наука. Марксовата „наука за историјата“ претставува пред сè „историја на луѓето“ во која „скоро целокупната идеологија се редуцира или на обратно сфаќање на оваа историја или на целосна апстракција од неа“. Според Маркс: „Идеологијата претставува само едната страна од оваа историја“.

Во училишната практика се покажа како неодојно и негативно заменувањето на историјата како предмет со некои други општествени дисциплини во кои историските содржини се интерпретираат поедноставено во форма на социолошки фрази и во догматизирани шеми, бидејќи таквото толкување на историјата сигурно раѓа метафизичка митологија која го негира природниот историски развој на човекот и Марксовото значење на историското течение и човековото творештво. Сигурно, таквата настава иако се именува како марксизам не мора да биде, а често пати во праксата и не е марксистичка. Уште од поодамна е забележано дека токму таквата настава се јавува како посебна опасност за создавањето рационална слика за минатото бидејќи „со таквите догматски шеми често пати се манипулира како со најпроверен марксизам“ без основа на научна историска аргументација. Всушност со „префрлувањето“ на историските содржини во други предмети од опште-

ствените науки се постигна само тоа таквите содржини да се толкуваат од помалку стручни наставници и тоа на неисториски начин.

Никогаш како во нашево време не биле неопходни сестрани историски знаења на нашата младина и воопшто на нашите граѓани. Широките историски знаења се неопходни поради едноставната причина што „научно протолкувана историја, тоа е всушност марксизмот“ и тоа марксизам лишен од апстрактниот теоретски облик, туку марксизам протолкуван на конкретен историски материјал. Марксистичкото толкување на историјата може на најуспешен начин да ги разбива сите митови и мистификации за минатото, почнувајќи од религиозните, етичките и идеолошките па сè до оние кои доаѓаат до израз во нашево време, односно политичките и теснонационалните односно националистичките и сепаратистичките. За борбата против негативното наследство од минатото, посебно против националните митологии и разни други идеолатрии и Сојузот на комунистите и ССРНЈ и целокупното наше општество мораат со сите сили и средства да се борат и да бидат заинтересирани.

Идејната борба може со успех да биде водена само ако сестрано и критички се проучува нашата и светската историја. Стручното знаење, не само на оние кои ја толкуваат историјата, туку и на оние кои ја прифаќаат како историска свест, претставува битен елемент за согледување и разбирање на историските феномени — југословенските, европските и светските. Бидејќи, површното познавање на историскиот развој на нашите народи и народности во било која фаза на нивниот развој „го загрозува културното единство на нашите народи и народности кои живеат во државна, општествена и културна заедница“. Еден од битните фактори за формирањето на социјалистичката свест на нашите граѓани и воопшто на југословенскиот патриотизам, се темели врз историското познавање на развојот на нашите народи и народности и нивните култури. Тоа што ја чини нашата современост, секако, не ќе може да биде добро сфатено ниту разбрано без подлабоко завлегување во минатото на нашите народи и народности, без неопходното упатување на младите генерации во нивните меѓусебни врски, контакти и заедништво, како и контактите со соседните и другите народи, со светот воопшто. Но исто така историските појави и феномени на југословенскиот простор нужно мораат да се согледуваат и толкуваат и како дел на европските, а во нашиот век и на светските историски текови. Со еден збор, неопходно е младите генерации да се образуваат и воспитуваат врз содржините на општата историја.

Меѓутоа, оправдано се поставува прашањето дали со два часа неделно по историја, и тоа во првите две години на заедничките основи (во I и II година) во средните училишта можат на учениците да им бидат пружени неопходните знаења од об-

ласта на историјата. Сигурно дека не може да има ниту така добра програма ниту учебник по историја кој на учениците би им пружил целосна слика за суштинските историски појави и процеси со така ограничен број часови. Површноста на историското образование и воспитание со тоа како да е однапред детерминирано.

Имајќи го сето тоа предвид, Сојузот на историчарите на Југославија оценува дека сегашната неповолна состојба во наставата по историја може да се надмине ако се прифатат следните ставови и предлози:

1. Историјата да добие статус на задолжителен општо-образовен предмет во средните училишта со по два часа неделно во сите четири години од школувањето, вклучувајќи ги и смеровите односно струките за производствени занимања, а во хуманитарните смерови да се изучува и со поголем фонд на часови, во зависност од профилот односно структурата. Со тоа бројот на задолжителните часови во средните училишта би бил зголемен од сегашните 140 на 280 во текот на школувањето, со што би се создале услови за континуирано историско образование и воспитание на целокупната популација, а тоа би го овозможило и цикличното програмирање како најповолно и дидактички најоправдано за наставата по историја.

2. Бројот на наставните часови во основните училишта да се зголеми од сегашните 245 на 350 во текот на школувањето (и тоа по години: V — 2, VI — 2, VII — 2 и VIII — 3 часа неделно)*

3. Ако не се прифатат горните услови (еден од овие два предлози), оправдано се смета дека нема изгледи со измените на програмата по историја и со сталните дискусии и расправи во рамките на професионалните организации на историчарите, па и во „јавните расправи“ кои најчесто ги запоставуваат објективно присутните состојби, да се подобри сегашната крајно неповолна положба на наставата по овој предмет. Сите објективни анализи покажуваат дека од наставата по историја во средните училишта не може да се очекува, во рамките на постојниот фонд часови и со механички редуцирана и осакатена

* **Алтернатива:** Наставата по историја во основното училиште линеарно да се програмира со зголемен фонд часови (во V и VIII одделение), но без завршниот циклус, односно без завршната историска содржина. Со тоа би била погодена околу 5% од училишната популација која не го продолжува школувањето во средните училишта, но затоа пак би можела континуирано да се програмира наставата по историја во основните и средните училишта (заедничките основи), со тоа што бројот на часовите од I и II година во средните училишта би се зголемил од 2 на 3 часа неделно. Во тој случај во III и IV година во средните училишта историјата би се изучувала само во општествените смерови — занимања.

програмска содржина — да се остварат бројните и сложени образовни и воспитни цели и задачи кои се поставуваат пред неа. Критиката на постојните програми, колку и да е оправдана и аргументирана, сама по себе не може да ја измени сегашната незадоволувачка состојба во наставата по историја, бидејќи програмите се неминовно ограничени со наставниот план и неповолниот статус на историјата како општообразовен предмет во системот на образованието.

4. Воочените концепциски разлики и слабости во наставните програми по историја (и за другите сродни предмети) кои се однесуваат на содржината, интегративноста, егземпларноста, неусогласеноста и на другите проблеми кои водат кон продлабочувањето на разликите во воспитно-образовниот систем — можат полесно да се надминат и решат со *утврдување на заедничко програмско јадро* за основното образование и заедничките основи (подготвителниот степен) на средното усмерено образование. Бидејќи само со утврдување на задолжителните заеднички содржини за предметот историја на поголем простор и во рамките на поголем фонд на часови можат да бидат решени сегашната расцепканост, неусогласеност и пренагласување на посебното, теснонационалното, во однос на општото, заедничкото. Само под услов историјата да се изучува со поголем фонд часови може да се даде придонес за функционирањето на единствениот систем на образование и воспитание на целата територија на СФРЈ. Работата на утврдувањето на заедничките програмски јадра од групата општообразовни предмети веќе е во завршна фаза, па со прифаќањето на ставовите и предлозите на Сојузот на историчарите на Југославија за дополнување и изменување на наставниот план во основните и средните училишта би претстоела само определена корекција во однос на проширувањето на содржината од овој предмет и тоа за историските периоди кои се механички редуцирани или напосто исфрлени поради ограничениот фонд на часови. При тоа треба да се има предвид дека Сојузот на историчарите со своите залагања за што повеќе заеднички историски содржини кои би се изучувале во сите републики и покраини, никако не мисли на униформност и целосно изедначување на програма по историја, туку само се залага врз основа на поширок историски материјал да се утврдат количините на наставната материја која задолжително би се изучувала во сите републики и покраини, оставајќи при тоа определен простор за програмирање на специфичните национални содржини за секоја потесна заедница (република или покраина).

5. Тежиштето на изучувањето на историјата, кое сега е пренесено во основното образование, да се помести и прошири и на средното образование, бидејќи на учениците во основните училишта им се наметнуваат задачи кои се неадекватни на нивниот психофизички развој и интелектуалните можности. Име-

но, бидејќи најголемиот дел од основно-школското градиво според важечката програма не се изучува и продлабочува во средните училишта, со програмата по историја во основните училишта се поставуваат многу поголеми барања од учениците одошто порано кога наставата по историја циклично се програмираше. Од учениците во основните училишта се бара да совладуваат и посебно сложени социолошки и историски категории и поими и да ги воочат нивните меѓусебни врски. Покрај тоа од нив исто така се бара, заборавајќи при тоа скоро во целост на нивната возраст, да разберат, сфатат и трајно да ги усвојат основните законитости на општествениот развиток и да ги совладаат и научат основните карактеристики на епохите и најразличните историски процеси и феномени и сето тоа врз крајно селектиран фактографски материјал. Во таквата состојба наставата по историја се изведува доста упросто, преовладуваат социолошките дефиниции за категориите и поимите кои учениците претежно механички ги повторуваат, „бубаат“ без разбирање. Со еден збор, поради префрлувањето на тежиштето на проучувањето на историјата во основното училиште, а со оглед на возраста на учениците и недоволниот број на часови, наставата по историја во најголемиот дел се сведува на шкрти информации за минатото, што од своја страна води кон нејзина неминовна вулгаризација.

6. Недоволниот број на часови по историја, како во основните така и во средните училишта, условува и минимален обем и опфат на материјата од општата историја, па не може да се зборува за некакво систематско обработување на клучните историски настани, процеси и светско-историски феномени. Со оглед на сегашната програмска концепција на наставата по историја, живото опишување и раскажување за минатото, што дава посебна живост и привлечност на овој наративен предмет, скоро и да не може да се изведува. А сето тоа води кон намалување на интересот на учениците за историјата и има за последица намалување на нејзината воспитна и образовна улога во формирањето на младите поколенија.

7. Да се напушти концепцијата на програмирање паралелни национални истории, како што тоа досега се правеше, а што не дозволуваше воопштување на историските содржини сè до создавањето на Југославија (1918). Би требало исто така да се размисли и за предлозите на некои наши истакнати историчари програмите по историја да бидат концепирани на тој начин што со нив да бидат опфатени сите клучни настани и историски појави на југословенско ниво. Нема причини од стравување дека таквото програмирање би го загрозило прикажувањето на историјата на нашите поодделни народи и народности и дека е спротивно со сфаќањето на рамноправноста на нашите народи и народности, што противниците на оваа концепција го истакнуваат како една од нејзините најголеми слабости.

8. Во програмите по историја да се воспостават рамномерни односи меѓу содржините од постарите и поновите епохи и учениците во целина да го изучуваат човековиот (општествениот) развиток. Иако новата и најновата историја имаат поголемо образовно-воспитно значење, не треба да се запостават ниту содржините од стариот и средниот век, бидејќи и тие се од посебно значење за разбирањето на целината на светско-историскиот процес. Посебно е значајно повеќе да биде обработувана материјата од историјата на нашите народи во средниот век, било да се работи за оние кои имале свои самостојни држави или пак за оние кои уште тогаш морале грчевито да се борат против поробувачите и туѓинците за да го одбранат правото на свој сопствен идентитет. Покрај тоа поедноставните општествени текови и историски појави од подалечното минато даваат можност учениците полесно да ја сфатат историјата и да овладеат со некои историски категории — како класите, државата, општествените слоеви, сталежите, културата итн.

9. Ако се прифатат предлозите на Сојузот на историчарите на Југославија за зголемување на фондот на неделните часови во основните и средните училишта, програмите по историја да се корегираат на начин кој рамномерно би ги опфатил сите компоненти на историскиот развиток: општествено-економската, политичката и културната историја. Поради малиот број часови, политичката историја е редуцирана до степен на загрозеност, така што некои површни анализи укажуваат на тоа дека прети опасност во наставата да надвлее претераното социологизирање и деперсонализацијата во прикажувањето на историските настани, што од своја страна може да доведе до догматско-шаблонско толкување на историјата.

Ова се само некои клучни прашања односно предлози чие прифаќање би помогнало да се надминат досегашните изразити слабости во поглед на статусот на наставата по историја. Останатите прашања кои се однесуваат на поблиското програмирање на наставата по историја и други кои ограничувачки делуваат врз целината на воспитно-образовниот процес, треба да бидат препуштени со меѓусебен договор да ги разрешат стручните лица и надлежните органи и организации за просветно-педагошка работа во републиките и покраините.

VI

Во согледувањето на положбата на наставата по историја и нејзините задачи во основните и средните училишта, неминовно е да се појде од тоа дека со изучувањето на минатото и пренесувањето на искуствата и знаењата од минатите времиња на сегашните генерации, историјата постанува наука и за современото време и за иднината. Само во тоа дијалектичко исто-

риско-материјалистичко единство треба да се бара воспитно-образовната функција на наставата по историја. „Историјата претставува средство за разбирање и на тој начин да се делува врз текот на настаните“, вели Лисјен Февр, додавајќи уште „дека е завршен вчерашниот свет, завршен за секогаш. Да го објасниме светот на светот“.

На кој начин наставата по историја треба да ја оствари оваа своја задача во нашиот воспитно-образовен систем, претставува тема за себе. Сметаме со право, дека без оглед на тоа колку ќе се подобри нејзината положба во образовниот систем, таа самата нема да ја формира историската свест на младите, бидејќи во суштина историската свест настанува и се формира и независно од историската наука и наставата по историја. Меѓутоа, наставата по историја, добро осмислена и усмерена може да ја рационализира историската свест и да го отфрли баластот на нерационалното. Да го додадеме и тоа дека револуционерното менување на светот не може да се замисли ниту пак да се изведе без подлабоко познавање на минатото, историските процеси и културата. Зборувајќи за пролетерската култура, Ленин укажувал на потребата од проучувањето на претходните култури. Според него, „пролетерската култура може да се изградува само ако точно се познаваат културите што дотогаш ги создал историскиот и општествениот развој, само со нивно доградување“. Не е тешко да се сфати дека Ленин како и Маркс, под поимот култура подразбирал најширока содржина, со еден збор историска содржина, односно творечката човекова егзистенција во целина. Значи, познавањето на историјата доведува до разбирање на општочовечките вредности кои се претпоставка и за самата социјалистичка револуција. Познавањето на минатото и разбирањето на принципите, кои како што вели Маркс, во името на „сите мртви генерации како авет го притискаат мозокот на живите“, претставува услов за критичко преиспитување на историјата на човековото општество, на историјата на секој народ и народност и во нашата земја и врз темелите на таквата критичност изнајдување патишта за нови човекови вредности.

Познато е дека е културно само општество кое знае и умеа да го цени континуитетот во својот развој, кое го цени и негува своето културно наследство, кое има свест за вредностите и традициите, но не и да робува на тие традиции, туку со нивното проучување постојано да ги менува, збогатува и доградува. А тоа може да се постигне и се постигнува само со темелно проучување на историјата и традициите, бидејќи без тоа нема ниту еволуција ниту револуција, која претставува визија на иднината. Ако тоа се има предвид, ќе стане јасно зошто изразуваме загриженост што таквите цели не може да ги оствари наставата по историја на начинот каков што произлегува од нејзиното сегашно место во основното и посебно

во средното образование. Се чини дека е дојден моментот и неопходната општествена потреба на нашата земја, ова прашање и некои други што се однесуваат на образованието и воспитанието на младите поколенија, да не смееме повеќе да ги одложуваме. Тенденциите за дезинтеграција на историската свест кај нас се толкави и такви што тоа веќе претставува загрижувачка појава и го загрозува натамошниот развој на Југославија. На таквите тенденции нашето општество мора да им се спротивстави и преку создавањето единствен воспитно-образовен систем, низ подлабокото познавање на историските процеси како битен услов за јакнењето на историската свест за нужноста и неопходноста од задржувањето и зачувувањето на југословенското единство како трајна историска придобивка.

Превел од српско-хрватски јазик,
Јован С. СТОЈАНОВСКИ